

НЕ ШУКАЮЧИ ЛЕГКИХ ШЛЯХІВ (СЛОВО ПРО ЮВІЛЯРА)

Люди – як зорі в нічному небі. Їх багато і всі вони різні: яскраві й тьмяні, кольорові й непомітні, великі й малі, такі, що ллють постійне світло й мерехтливі, спалахуючі й гаснучі.

На життєвих стежинах також доводилося зустрічати різних людей – піднесених і кволих, енергійних і млявих, ініціативних і пасивних, наділених високими духовними якостями й нищих, погордливих і скромних, жертвних та самозречених і душевно жадібних та егоїстичних. Шукаючи власне місце в цій складній ієрархії чеснот, мимоволі намагаєшся підтягнутися до тих, хто задає в цьому суєтному світі нефальшиву тональність і несхибний ритм, без надмірного честолюбства тягне не лише «свого воза», а й підпрягається, аби допомогти іншим супутникам долати перешкоди, без істерії, квасного патріотизму й «шароварництва» чи бахвальства виконує свій громадянський обов'язок і просто тримається з непозірною гідністю, як це належить повноцінному члену суспільства. Виставлені такими людьми моральні маркери слугують орієнтирами для інших, рятують від розпачу слабких і дають насагу сильним.

Одним із цієї когорти, в якого я постійно вчуся, є Володимир Трофимович. Так вже влаштована людська психологія, що по-справжньому ми починаємо відчувати потребу у визначенні власного місця в родоводі лише у зрілі роки. Одні раніше, інші пізніше приходять до необхідності усвідомлення приналежності до якоїсь великої родини, того генеалогічного дерева, у кроні якого знайшлося місце й для нас.

Глибоко закорінений у цю кровну спільноту, Володимир Васильович не тільки глибоко шанує свій рід і по батьківській, і по материній лініях, а й дуже відповідально ставиться до продовження його кращих традицій у дітях і внуках.

З теплою посмішкою він розповідає про маму – Марію Йосипівну. Це від неї він дізнався про голодні 1946-1947 роки, що погнало її сім'ю з родючої Полтавщини на Волинь. Ще трагічнішу історію мала родина батька, Василя Васильовича, яку нацистські заїди живцем спалили у 1943 р. як заручників за зв'язки з партизанами.

Ця полинова суміш пам'яті на все життя увійшла в самосвідомість і, зрештою, багато що визначила у самоідентифікації та виборі професії. Волинь – до країв наповнена як піснями та оповідями, пов'язаними з минулим, так і закарбованими у фортецях, інших історичних пам'ятках і символах – підживлювала прагнення юнака більше дізнатися про свою малу батьківщину. То ж багато читав, захоплено слухав оповіді старших людей, які несли живу традицію наступності поколінь та підживлювали її непоказними скромними ритуалами за обіднім столом, на родинних святах і навіть у повсякденному спілкуванні.

У те важке повоєнне десятиліття діти не мали широких можливостей для розваг. Про власні іграшки, самокати, велосипеди, розвиваючі ігри могли тільки мріяти. Тому для хлопців основним видом спорту став найдемократичніший – футбол, яким він захоплювався ще довгі роки після школи.

Існувало ще одне захоплення – музика. Завдяки людським якостям і професійному рівню керівника духового оркестру І. М. Теплякова хлопець успішно освоював доволі складний інструмент – трубу й пізнавав чарівний світ музичного мистецтва. Серйозний підхід до справи організатора колективу вже незабаром дав плоди: оркестр зібрав колекцію дипломів як лауреат багатьох обласних і республіканських оглядів художньої самодіяльності учнівської молоді. Як нагорода – найбільше запам'яталася путівка в молодіжний спортивно-оздоровчий табір «Молода гвардія». Тоді вперше побачив море, знайшов нових друзів.

У ті часи головним джерелом інформації були книги. Багато читали практично всі. І цей культ книги Володимир Васильович сповідує все життя. А про тогочасний світ дізнавалися з газет і радіо, телевізійні приймачі мали лічені щасливчики. Юнак жадібно знайомився з новинами політичного життя, чіпка пам'ять фіксувала прізвища, події, дати, а від природи аналітичний розум намагався «розставити все по полицках» (хай це і не завжди вдавалося через контрасти між офіційними повідомленнями і оточуючою дійсністю).

У старших класах хлопець постав перед вибором професії і без хитань вирішив присвятити себе вивченню права. У ті часи звичайний абітурієнт без великого протегування не міг потрапити на юридичний факультет. Крім того, без трудового стажу неможливо було здобути юридичну освіту. Тому Володимир останні роки середньої освіти провів у школі робітничої молоді, яку закінчив з най-

вищою відзнакою – золотою медаллю. Це слугувало своєрідним пропуском до омріяного вишу – Київського державного університету ім. Т. Шевченка. Та непередбачувані обставини стали на заваді планам амбітного юнака. Він потрапив до «червоних списків» радянських органів держбезпеки за підозрою в «українському націоналізмі». Довести участь юнака в молодіжній антидержавній групі слідчим не вдалося, справа, зрештою, «розсипалась». Але вже самого факту перебування у фокусі працівників КДБ, які «клеїли» фіктивні справи (мабуть, виправдовуючи свою необхідність), виявилось достатньо, аби члени приймальної комісії КДУ порекомендували Володимирі передати документи на будь-який інший факультет. Усвідомлюючи міцність «стіни», яку система вибудувала перед «вільнодумцями», він вступив на історичний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка.

Донині Володимир Васильович з особливою теплотою згадує тодішній професорсько-викладацький склад: докторів наук, професорів І. Вейцківського, Г. Гербільського, Ю. Гроссмана, О. Зашкільняка, В. Інкіна, О. Карпенка, Я. Кіся, І. Кошарного, М. Кравця, Д. Похилевича, І. Свешнікова, які вводили студента в таємничі лабіринти минулого, розкривали історичний процес як надзвичайно складне й евристично безмежне мереживо подій та людських доль. Більшість із них самі були чи стали частиною вітчизняної освіти, науки і культури, до творчої спадщини яких і донині звертаються їх учні й послідовники. Цей високий науковий авторитет та рівень викладання створили сприятливі умови для становлення підростаючої зміни – молодого покоління вчених і викладачів, які на повний голос заявили про себе у 80-90-ті роки. Однокурсниками Володимира були майбутні доктори історичних наук, професори Л. Зашкільняк, Я. Малик, Н. Черниш, кандидати наук, доценти В. Галушко, П. Дяченко, М. Марченко, Ю. Свідерський, П. Семенчук, А. Снігур, В. Остудін, І. Форгель, Н. Шевченко, археологи В. Петегирич, В. Конопля, Р. Чайка, викладачі-методисти О. Петрух, Н. Проців, В. Слобода й інші.

Як великий культурний і науково-освітній центр з віковими історичними традиціями, Львів дарував студенту-початківцю практично необмежені можливості для самовдосконалення. Бібліотеки, музеї, театри, концертні зали могли задовольнити найвибагливіші культурні й пізнавальні запити і він намагався сповна скористатися цими умовами. Водночас намагався «не розмінюватися на дрібниці», концентруватися на головному – навчанні. Вроджена і виплекана родиною працьовитість, терпіння, готовність до систематичної праці вже невдовзі принесли плоди: він став одним з кращих студентів і до закінчення вишу отримував «ленінську» стипендію (що було найвищою для такого рівня оцінкою успішності).

Якщо на першому курсі ще не викристалізувався пріоритетний напрям історичного знання, то згодом сформувалася стійка зацікавленість історією України та всесвітньою історією (і в першу чергу – новітньою). Вже тоді з'явилася бажання проектувати основні віхи минулого українського народу на визначальні події світового історичного процесу, аби зрозуміти їх взаємозв'язок і взаємовпливи. Виникало чимало питань, відповіді на які викладачі з відомих причин у радянські часи давати не могли (якщо й знали!). То ж доводилося багато розмірковувати, вчитися читати «між рядків» та звіряти свої «знахідки» в дискусіях з найближчими друзями.

Саме тоді він відчув потяг до наукової роботи. На щастя, ці якості не залишилися непоміченими і його наставниками. За їх порадами шукав свою дослідницьку нішу, як член Студентського наукового товариства доповідав перші результати своїх пошукових зусиль. На студентських наукових конференціях зустрічався з цікавими співрозмовниками, освоював складний алгоритм дискусій, сповнювався враженнями від Києва, Одеси, Тбілісі, Ленінграда, Москви та інших міст, у яких вони відбувалися. Дотепер пам'ятає тему своєї першої публікації в збірнику студентських праць, видану Бакинським держуніверситетом.

Уже тоді викристалізувався сегмент, у якому В. Трофимович побачив для себе перспективну дослідницьку нішу. Додавало впевненості те, що його прагнення знайшли розуміння й активне сприяння першого повоєнного ректора університету, пізніше – декана і завідувача кафедри І. Белякевича. Темою дипломної роботи, що виконувалася за його наукового керівництва на кафедрі історії нового і новітнього часу, став польський робітничий рух наприкінці XIX – на початку XX століть. Наставник терпляче передавав свій досвід і знання, привчав до дисципліни й оптимальної організації часу, прищеплював культуру наукової роботи. Маючи багато дисертантів, І. Белякевич знаходив час для кожного. Можливо, тому його підопічні завжди успішно відбували процедуру захисту.

«Важко в навчанні – легко в бою», – часто повторював начальник загальновійськового циклу

полковник П. Голубченко, завдяки якому студенти відчували різницю між «цивілкою» та тимчасовою роллю військових. Ця школа суворої дисципліни, вимоги до зовнішнього вигляду, поведінки, колективних дій пізніше часто ставала в нагоді на життєвому шляху.

В. Трофимович не був би собою, якби забув про спорт і музику. Перше захоплення давало змогу підтримувати гарну фізичну форму, друге – віддаватися заняттям музикою, які полюбилися зі школи. Університетський духовий оркестр очолювала непересічна людина – А. Козак. Філолог за фахом, митець і справжній патріот у душі, він через музику доносив до молоді почуття спорідненості з українським мистецтвом, національними традиціями, а також критичне ставлення до авторитарного радянського режиму. Це виявилось суголосним власному світогляду юнака, який виховувався на повазі до свободи особистості. Разом із вродженим, загостреним почуттям справедливості це чинило вплив на його долю. «Полюючи» за адептами «українського буржуазного націоналізму», партпарат і його слухняний інструмент – спецслужби – ретельно відстежували настрої у студентському середовищі й зміст інформації, яку вони одержували від своїх викладачів на лекціях та семінарських заняттях. Кожна нестандартна думка, спроба виходу за обмежувальні ідеологічні «прапорці», об'єктивної оцінки нашого минулого й тогочасних реалій не залишалася поза увагою «всевидячого ока». І першими їх «об'єктами» ставали схильні до нестандартного мислення викладачі й студенти, поведінка яких видавалася «підозрілою». А з урахуванням того, що західноукраїнський регіон, та особливо Львів, перебували на «особливому контролі» московського союзного і київського республіканського центрів, кожне необережно кинуте слово могло стати фатальним.

Юнак відкрито висловив керівникам деканату свою незгоду з утисками одного з провідних викладачів – доктора історичних наук О. Карпенка. Останнього переслідували, нібито, за «націоналістичне перекручування» історії, що «згубно» впливало на студентський контингент. Очільник деканату зробив «відповідні» висновки з тієї розмови. Згодом В. Трофимович вдруге зіткнувся з «підводними рифами» системи під час розподілу випускників університету. На переконання ректорату, один із кращих студентів факультету на запрошення обласного відділу народної освіти мав іти на роботу в якусь зі львівських шкіл. Та перемогла позиція декана, доцента П. Челака: він запевнив присутніх у тому, що якраз на такого молодого спеціаліста чекають сільські школи Волині.

У той час сільські навчальні заклади потребували фахівців «широкого профілю», оскільки вчителів усієї номенклатури навчальних дисциплін не вистачало. То ж і В. Трофимовичу під час роботи вчителем Рівненської середньої школи Любомльського району Волинської області довелося вести уроки не тільки історії та суспільствознавства, а й української літератури, фізкультури, вести предметний гурток. Не відмовлявся виступати перед односельцями по лінії товариства «Знання». Робота в школі й громадські акції приносили справжнє задоволення, адже відчував те, як діти й дорослі живо й зацікавлено сприймають нову інформацію, як відгукуються на суспільні потреби й ініціативи. Ця щира, відкрита атмосфера співпраці з односельцями базувалася на взаємній повазі людей, яких влада «не розбещувала» своєю увагою і соціальними перевагами.

Не випадково, напевно, саме в цій чистій атмосфері зродилися справжні почуття до дівчини, яка згодом стала його вірним супутником по життю, – Надії Іванівни. Мальовнича, заповита якимось нерозгаданим до кінця серпанком неспіху, розсудливою стриманості й мудрості, закоріненої в зв'язок поколінь Любомльщина залишається в серці Володимира Васильовича не просто «малою батьківщиною», а ментальним оберегом, спорідненість з яким він завжди відчуває й плакає.

Працюючи з дітьми, молодий учитель не полишав мрії про заняття науковими дослідженнями. Його сподівання підкріпили премія ім. Комсомолу України та медаль Міністерства вищої і середньої освіти СРСР, якими були відзначені його студентські наукові проекти.

Улітку 1972 р. В. Трофимовича перевели на посаду вчителя історії середньої школи № 8 у Ново-волинську. Водночас його запросили на роботу за сумісництвом у філіалі Львівської політехніки (на кафедрі суспільних наук). Та вже через кілька місяців з'явилася можливість працевлаштуватись в Альма Матер, хоча місцеві партійні керівники вбачали в енергійному, розсудливому й дисциплінованому вчителеві майбутнього номенклатурного апаратника – спочатку на посаді секретаря Ново-волинського міськкому комсомолу.

Можна припустити, що так би й сталося, коли б не активне втручання професора О. Зашкільняка. Завдяки давнім знайомствам з деякими керівниками Волинського обкому КПУ, йому вдалося домогтися переведення свого колишнього студента до Львівського університету. Цей поворот остаточно

вирішив долю Володимира Васильовича.

Та, повернувшись до рідного вишу, він відчув, що морально-психологічна атмосфера захмарилася ще більше, ніж це було тоді, коли він навчався на старших курсах. «Маланчукізм» у найгірших формах утілював антидемократичну лінію партократії на політико-ідеологічну уніфікацію суспільства, ліквідацію будь-яких проявів «вільнодумства» та національної самоідентифікації, що розцінювалася пильними наглядачами в Києві та Москві як спротив «національній політиці партії», нав'язуваним принципам «пролетарського інтернаціоналізму». За таких умов особливо важко доводилося гуманітаріям. Партійна верхівка звикла, що дисципліни гуманітарного циклу за визначенням мають обслуговувати ефемерні «комуністичні ідеали». Тому вибір теми дисертаційної роботи у цьому секторі суспільних наук нагадував спробу подолання мінного поля. У цьому сенсі дуже багато залежало від наукового наставника. В. Трофимовичу в цьому пощастило. Мудрим порадиником на довгі роки став для нього професор О. Зашкільняк, під керівництвом якого молодий здобувач захистив кандидатську дисертацію на тему «Співробітництво російських і польських соціал-демократів у період ленінської «Искры» (1900-1903)». Отримавши диплом кандидата історичних наук та атестат доцента, занурився в напружений ритм викладацької роботи на історичному, юридичному, економічному, фізичному, геологічному та факультеті прикладної математики. Став у нагоді попередній досвід співпраці з товариством «Знання»: як лектор часто виступав перед працівниками установ та організацій, в освітніх установах, колгоспах і радгоспах.

У той час практикувалися такі форми агітаційно-масової роботи як «агітбригади», «агітпоїзди» тощо. До складу лекторів «агітпоїзду» ЦК ВЛКСМ «Молодогвардієць» відбирали тільки кращих. В. Трофимович взяв участь в кількох таких поїздках. Лектори виступали перед працівниками пріоритетних будов п'ятирічки – об'єктах нафтової і газової промисловості, гігантів паливно-енергетичного та металургійно-машинобудівного комплексів, нових залізничних магістралей, мешканців Сибіру і Крайньої Півночі. Екібастуз, Ноябрьськ, Омськ, Томськ, Новосибірськ, Красноярський край, Хант-Мансійський і Ямало-Ненецький національні автономні округи, Тюмень, Сургут, Новий Уренгой, Саяногорськ, інші регіони й населені пункти – такою була географія цих експедицій, що дали змогу зблизька побачити сильні й слабкі сторони економічного організму «соціалістичного гатунку», партійних методів управління ним. Побачене в різних куточках країни створило поживне підґрунтя для роздумів над природою і родовими вадами, перспективами радянського способу господарювання.

Та ще більше відкрилися молодому викладачеві приховані механізми функціонування надміру бюрократизованого й обтяженого централізмом, планами, звітною документацією господарського механізму, коли самому довелося вирішувати непрості питання облаштування, організації робіт та їхньої оплати господарськими організаціями, з якими співпрацював студентський будівельний загін, командиром якого він був призначений. Ще з більшої перспективи довелося поглянути на ці проблеми, коли став комісаром зонального штабу студентських будзагонів. У Криму, Казахстані, Болгарії й Польщі хлопці освоювали будівельні спеціальності, неоціненний чоловічий досвід, який потім не одному придався в житті, кували міцний характер, уміння працювати в колективі й на колектив. Не останнє значення мав непоганий додаток до стипендії студента, адже за 2-3 місяці заробляли стільки, скільки їх батьки «на материку» – за цілий рік. З'явилися нові куточки країни й міста, що стали близькими. Зокрема в польському Любліні, де львівські будзагони працювали на зведенні кількох об'єктів, В. Трофимович познайомився з місцевими мешканцями, контакти з якими не пориває й дотепер. Чимало цікавих, непересічних людей зустрів у Казахстані, по безкраїх просторах якого наїздив не одну тисячу кілометрів, коли координував роботи своїх земляків на цій суворій, кліматично складній, але гостинній землі.

Маючи власний досвід роботи у складі будзагонів (довелося працювати за Полярним колом – на Чукотці та Ямалі), я завжди захоплено слухаю розповіді Володимира Васильовича про особливості його «казахської епопеї». Обмінюючись різними історіями, – незрідка комічними, – обидва жалкуємо, що сучасні спудеї позбавлені цієї школи гарту і становлення, причому йдеться не тільки про хлопців, а й дівчат, адже в ті часи формувалися й дівочі загони, для яких також знаходилася робота.

Часи справжнього змушнення й дорослого сприйняття життєвих колізій настали в період «перебудови» і «гласності». Нині багато хто скептично ставиться як до самих цих понять, так і до подій, що за ними стояли. Та, коли відкинути зверхньо-іронічний, поверховий погляд на ті процеси, слід визнати, що це був не просто різкий маневр системи, як його дехто змальовує, а фактичне визнання

її неієздатності й безперспективності, що започаткувало її самоліквідацію.

Для вихованих на панівних ідеологічних установах, суспільно активних молодих інтелігентів це стало справжнім випробуванням. Так, глибоко в душі, В. Трофимович завжди вважав «соціалізм» радянського штибу зовсім не довершеним зразком організації держави. Та все ж, як і багато його інших небайдужих колег, вважав, що система володіє здатністю до саморегуляції. Такі сподівання базувалися насамперед на вірі в людей – розумних, працьовитих, ініціативних, добросердечних, солідарних та відповідальних за доручену справу.

Певні елементи лібералізації режиму проглядалися у спробах повернення до суперечливих подій минулого, оцінках тогочасних процесів у світі. Це відкрило можливості для дещо іншого погляду на історію України, а також боротьбу українських дисидентів проти монопартійної номенклатури. Особисте знайомство з деякими з них улітку 1986 р. багато в чому трансформувало свідомість В. Трофимовича. Тоді він як лектор-міжнародник по лінії товариства «Знання» прибув до сумнозвісного табору Кучино Пермської області, де за кілька місяців до того закінчив свій земний шлях Василь Стус. Після лекцій мав зустрічі з Михайлом Горинем, Степаном Хмарою, Зоряном Попадюком та іншими бранцями сумління, які відбували покарання за «антидержавні злочини». Влада, як вогню, боялася «вільнодумства», особливо, коли йшлося про адептів ідеї суверенітету України. Стеження, обшуки, дискримінація при працевлаштуванні, арешти та інші форми переслідування і як кінцевий етап – ув'язнення в таборах ГУЛАГу – такою була доля більшості з тих, хто намагався протистояти суцільній русифікації, уніфікації самосвідомості, культурно-національній однорідності. «Доторкнувшись» до цієї сторінки нашої історії, вже не можна було залишатися байдужим до того, заради чого ці люди приносили в жертву свої кар'єру, комфорт, здоров'я, а часто і життя. Моральні маркери, виставлені дисидентами, стали орієнтирами на все життя.

Друга половина 1980-х стала періодом складних пошуків відповідей на чимало питань, пов'язаних не тільки з тогочасною дійсністю, а й науковою діяльністю. Попри якийсь невизначений, боязкий дрейф у протилежний від тотального контролю над науковим життям, Комуністична партія залишалася стрижневою несучою конструкцією системи і, як по всьому було видно, не збиралася нікому поступатися цим місцем. Для вчених це означало одне: вони мали залишатися в чітко окреслених ідеологічними настановами рамках і віддано сповідувати принципи вульгаризованого ідеологічним апаратом марксизму. То ж, коли у партійно-історичній літературі відбувалася активна теоретизація відповідного сегменту радянської історії, замкнутого на «ролі партії» та її вождів у становленні та розвитку соціалізму, то в інших напрямках інтерпретаційний потенціал практично вичерпався порочним колом апологетики КПРС та її діянь. Водночас історики вимушено стали приділяти більше уваги виявленню, акумуляції та систематизації емпіричного матеріалу. Частина праць з широкою джерельною базою й ґрунтовним висвітленням деяких подій, що перебували поза межами безпосередньо ідеологічного фронту, не втратили пізнавальної цінності й донині.

Тривалу роботу в архівах стимулювали нові горизонти, які відкривалися зі вступом у докторантуру. Ще 1984 року, під час 6-місячного стажування у Московському університеті ім. М. Ломоносова, В. Трофимовичу затвердили тему докторської дисертації. Однак у 1988 р. керівництво деканату історичного факультету МДУ опинилось у непростій ситуації, маючи майже два десятки власних претендентів на 3 місця в докторантурі й молодому українському викладачу довелося повертатися в Україну. На щастя, місце докторанта виявилось в Київському державному університеті ім. Т. Шевченка, де його науковим консультантом призначили доктора історичних наук, професора В. Горшкова.

Тематична спрямованість докторського проекту потребувала опрацювання польських джерел і літератури. Таку можливість відкривало наукове стажування у Варшавському університеті. Упродовж року докторант напружено працював у архівосховищах та бібліотеках Варшави, Лодзі, вже добре знайомого Любліна. Саме в цей час ПНР струснули перші хвилі виступів проти існуючого режиму, який спричинив кризові явища в економіці та загострив соціальні відносини. Науковці-гуманітарії не могли залишатися осторонь драматичних суспільно-політичних подій. У напружених дискусіях з польськими колегами обговорювалися найгостріші проблеми минулого й тогочасної ситуації у «таборі соціалізму», що розвалювався на очах. Події у сусідній країні прозоро проектувалися на радянську дійсність, ставили перед необхідністю глибокого осмислення викликів та важко прогнозованих перспектив.

Не даючи собі жодних поблажок, Володимир Васильович працював над підготовкою дисертації

за надзвичайно напруженим графіком, хоча встиг опрацювати документи й літературу в архівних установах та книгозбірнях Києва, Ленінграда, Москви, взяти участь у кількох наукових конференціях, опублікувати належну кількість статей. Зрештою, ці зусилля логічно завершив текст дисертаційного дослідження, яке було успішно захищене в лютому 1992 р. на засіданні Спеціалізованої вченої ради Київського державного університету. У 1995 р. диплом доктора історичних наук доповнив атестат професора.

Доволі успішно складалась і викладацька кар'єра В. Трофимовича, який повернувся до Львівського університету, де працював на кафедрі політичної історії (незабаром її переформатували на кафедру історичного краєзнавства). Та коли отримав запрошення декана щойно створеного факультету міжнародних відносин М. Мальського вести кілька лекційних курсів, – не вагався, хоча це потребувало значних зусиль і часу. Ще зі шкільних років захоплений міжнародними перипетіями, він зміг сповна реалізувати цей інтерес у навчальних курсах «Міжнародні відносини і зовнішня політика» й «Історія дипломатії». Тоді ж виникла ідея першого в незалежній Україні навчального посібника «Історія міжнародних відносин України ХХ століття», реалізована колективом авторів під його керівництвом у 1996 р. Концептуальним конструктом цієї праці стало трактування народу України як суб'єкта історичного дійства, реального гравця на міжнародній арені, що розвинувся до української політичної нації, а не лише перебував у тіні т. зв. «державних» народів та під владою імперських Росії й Австро-Угорщини, а також Румунії, Чехословаччини, Польщі, а впродовж більшої частини ХХ ст. – у складі СРСР. Посібник дістав високі оцінки викладачів та студентів і витримав друге, доповнене видання вже під назвою «Україна в міжнародних відносинах ХХ століття».

Наразі наукові зацікавлення Володимира Васильовича постійно розширюються. У 1994 р. він підготував до друку посібники «Українські військові формування у німецьких мундирах», у наступному році – «Україна в роки Другої світової війни», а в 2001 – окремі розділи для навчальних посібників «Світова та європейська інтеграція. Організаційні засади» та «Нариси з історії суспільних рухів та політичних партій в Україні (XIX-XX ст.)».

Військовий сегмент державного будівництва на початковій фазі становлення суверенної України ставив на порядок денний підготовку якісно нового особового складу Збройних сил. Аби виховати патріотично налаштованих захисників Вітчизни нової генерації, слід було чимало змінити у морально-психологічній складовій вишколу. Дисципліни гуманітарного циклу закладали саме ці якості в молодих українських воїнах. Свої лекційні блоки читав курсантам Львівського військового інституту Національного університету «Львівська політехніка» й професор В. Трофимович. Дехто з його вихованців вирішив реалізувати власні наукові амбіції. Після закінчення вишу співпрацю зі своїм викладачем вирішили продовжити О. Куцька та Ю. Климків, які під його керівництвом згодом захистили кандидатські дисертації. Володимир Васильович і донині допомагає готувати військові кадри. А деякі з його учнів завершують роботу над докторськими дисертаціями. Крім того, як член Спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій Національної академії сухопутних військ імені гетьмана П. Сагайдачного, він здійснює наукову експертизу дослідницьких проектів кандидатського й докторського рівня кваліфікації, консулює здобувачів, сприяє становленню молодих викладачів Академії.

1990-ті роки у всій повноті продемонстрували кризу гуманітарної галузі знань. З одного боку, окреслилося виразне прагнення кращих науковців якомога швидше скинути пута політичної цензури й ідеологічного тиску, з іншого, – відмова від радянської спадщини потребувала докорінної зміни методологічних підходів до осмислення історичного процесу, освоєння нового дослідницького інструментарію, вироблення сучасного тезаурусу.

Далеко не всі виявилися готовими до цих викликів. Більше того, частина науковців «старої школи» скептично ставилася до різких «стрибків» з одного теоретико-методологічного материка на інший. Все ще обмежений доступ до зарубіжної літератури та джерел спричинили рух «навпомацки», коли вчені покладалися більше на інтуїцію та власну наукову порядність, ніж на добре апробовані провідними фахівцями за кордоном прийоми наукової роботи.

Формуючи власне дослідницьке кредо, В. Трофимович одночасно звернувся до тем, якими до того спеціально не займався, і які були фактично табуйовані в радянські часи. В українському суспільстві 1990-х років формувався стійкий запит на знання про український самостійницький рух 40-50-х років. Окрім іншого, зацікавлення в об'єктивному висвітленні даної теми каталізувалося полярними оцінками цього феномену різними політичними силами. Політичні партії та громадські

організації (зокрема ветеранські) лівого спектру та проросійської орієнтації всіляко демонізували ОУН і УПА, трактуючи їх дії винятково в руслі «колаборації». Демократичне крило політикуму й суспільства обстоювало моральну реабілітацію борців за суверенну Українську державу. На істориків покладалася особлива місія: вони мали не тільки ввести в інформаційне поле невідомі раніше документи, а й подати їх неідеологізовану інтерпретацію, вписати діяльність ОУН та УПА в тривалу традицію українського національно-визвольного руху.

Саме на це спрямував свої зусилля у середині 1990-х років Володимир Васильович. Наполегливі пошуки джерел дали змогу виявити архівні документи, невідомі дослідникам. Це дало змогу наповнити новим емпіричним матеріалом сюжети, пов'язані зі студентським рухом Опору у 40-50-ті роки, збройними формуваннями українських націоналістів, що творилися на території Німеччини, обставинами проголошення Акту 30 червня 1941 р. про відновлення української державності тощо. До широкого читача ці тексти доносилися через періодичні видання, зокрема офіційного друкованого органу Української республіканської партії «Республіканець» (головним його редактором був один з перших дослідників українського національного руху середини ХХ ст. Ю. Киричук). В. Трофимович вів рубрику «Погляд в історію», в якій популяризувалися знання з історії визвольних змагань українців.

Ще одним вектором наукового пошуку стали практично неопрацьовані проблеми українсько-польських відносин кінця 30-х – середини 40-х років ХХ ст. До певної міри це було продовження роботи в тематичній ніші, що торкалася спільної історії сусідніх народів. Добре знання польської мови, джерел та літератури, особисті контакти з ученими Польщі створювали міцне підґрунтя для плідних напрацювань.

Талант науковця полягає не тільки в тому, щоб на високому фаховому рівні розкривати події минулого, а й у тому, щоб відчувати, передбачати питання, які невдовзі стануть особливо актуальними. Інтуїція дослідника, помножена на ґрунтовні знання проблеми, надала деяким його працям статусу пілотних проєктів, які ламали лід замовчування, одностороннього трактування дихотомічних сторінок спільної історії, а то й відвертого фальшування. До таких публікацій можна віднести: «Польське питання в українській політичній думці в роки Другої світової війни» (українською і польською мовами), «Роль Німеччини й Радянського Союзу в українсько-польському конфлікті 1939-1945 рр.», «Деякі аспекти українсько-польських відносин в роки Другої світової війни», «Третя сила українсько-польського конфлікту 1941-1945 рр.», «Примирення не можна приурочити до певної дати», «Москва і українсько-польський конфлікт в роки Другої світової війни», «Дискусійні аспекти акції „Вісла“: спроба інтерпретації».

Разом з іншими провідними вченими України та Польщі, які відчувають відповідальність за сучасний стан наукових контактів та співіснування двох держав, Володимир Васильович брав участь у дискусіях в рамках Міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини в 1918-1947 роках», був членом робочої групи експертів з проведення додаткових наукових досліджень трагічних подій на Волині у 1943-1944 рр. при Раді національної безпеки і оборони України. І в публікаціях, і в численних виступах у ЗМІ, перед політиками і громадськістю він аргументовано й розважливо обґрунтував необхідність аналізу цього блоку питань у широкому часовому та подієвому контексті, комплексного підходу до характеристики всіх політичних, військових, соціокультурних, етноконфесійних, економічних, морально-психологічних чинників, що визначили трагічний алгоритм розвитку подій. Його позиція полягала в тому, щоби брати до уваги зовнішні інтереси та впливи, зокрема, дії зарубіжних дипломатичних та спеціальних служб (радянських, німецьких та інших), «червоних» партизанів і підпільників, які були «політичними представниками радянської влади» на окупованих нацистами землях. Проблема відповідальності за криваві події воєнної доби, зокрема «Волинську трагедію», запропоновано вирішувати системно, не роблячи винятків для всіх військово-політичних сил та зовнішніх факторів і не перекладаючи відповідальність за кровопролитний конфлікт лише на Організацію українських націоналістів та її окремих лідерів.

Саме на такій платформі, виробленій учасниками згаданої робочої групи при РНБО, відбулося відзначення тих сумнозвісних подій у 2003 р. за участі президентів двох держав – О. Квасневського та Л. Кучми.

Аналогічну позицію вчений відстоює і нині, коли радикальні політичні сили в Польщі педалюють цю проблему, намагаючись в односторонньому порядку звинуватити українців у «етноциді» й «геноциді» поляків. Він вважає, що лише науково обґрунтована реконструкція подій може стати підставою

для політичних рішень. Гарячковість і політична заангажованість можуть бетонувати процеси, які суттєво зашкодять обом державам.

«Львівський» період життя відомого вченого був насичений творчими контактами, зустрічами з колегами в різних країнах Європи. Чи не найбільше вражень привіз з поїздки у складі делегації Львівського військового інституту до Парижа, Лурда, інших регіонів Франції у 1998 р. та Міжнародної наукової конференції у Римі, учасників якої вітав Папа Римський Бенедикт XVI (2007 рік).

Нова сторінка в долі В. Трофимовича пов'язана з крутим віражем у 1999 р.: учений отримав запрошення керівництва Острозької академії стати професором цього навчального закладу. Після тривалих роздумів родина вирішила перебраться зі Львова, з яким її так багато пов'язувало, до Острога, де відчували особливу потребу в досвідчених фахівцях. Колектив, який формувався з часу відродження цього освітянського та культурного центру, доброзичливо прийняв нового колегу. Безболісній інтеграції родини в новий соціум сприяла конструктивна позиція керівництва академії і, в першу чергу, її ректора – професора Ігоря Демидовича Пасічника, заслуги якого в плеканні цієї національної перлини відзначені найвищим державним званням – Героя України. Близкучий менеджер, талановитий вчений і педагог І. Пасічник не лише підняв практично «з нуля» цей навчальний заклад, а й перетворив його на один з флагманів вищої освіти України, широко відомий за її межами. Завдяки йому вирішувалися матеріально-побутові проблеми, створювались умови для плідної творчої роботи з підготовки молодих кадрів. Навчальний 1999-2000 рік Володимир Васильович розпочав професором цього вишу, який отримав назву «Національний університет «Острозька академія»», а незабаром очолив кафедру історії. Ця посада покладала на нього серйозні обов'язки, адже тут працювало багато учнів відомого вченого, першого проректора академії з наукової роботи М. Ковальського, який виставив високу професійну планку. Як згодом з'ясувалося, новий завідувач цього навчального підрозділу був готовий до таких випробувань. Великий досвід викладацької і дослідницької роботи давав змогу збалансувати дві складові навчально-виховного процесу: дидактичну й наукову. Під його керівництвом викладачі кафедри постійно нарощували її творчий потенціал, готуючи кваліфікованих спеціалістів, бакалаврів, магістрів, аспірантів.

До шерегу його учнів додалися нові здобувачі. Оформленого вигляду набувала наукова школа професора. Її іманентними ознаками стала як тематична спрямованість (міжнародні відносини України ХХст., польсько-українські стосунки того ж періоду, український національно-визвольний рух та інші), так і методологічні підходи до виконання наукових проектів (від курсових, дипломних і магістерських – до дисертаційних), що базуються на комплексному опрацюванні максимально можливого масиву джерел з теми праці, виважених інтерпретаціях та оцінках, сучасних прийомах наукового пізнання та понятійному апараті, відстороненість від будь-яких ідеологічних впливів. Завдяки турботливій опіці, прискіпливій увазі, вимогливості й досвіду Учителя путівку у велике освітянське й наукове життя отримали І. Каспрук, О. Кондратюк, І. Козловський, О. Кучик, М. Іваник, О. Дмитерко, О. Куцька, І. Шишкін, А. Рибак, В. Марчук, Ю. Климків, А. Смирнов, М. Денисюк, Я. Антонюк, Т. Ремарчук, О. Власюк, Т. Самсонюк, С. Іванов, Ю. Шушкевич, О. Мельник, які успішно захистили кандидатські дисертації.

Для молодого покоління істориків Володимир Васильович залишається зразком педагога і науковця, громадського діяча. Він весь час перебуває у вирі життя. У різний час був членом спеціалізованих рад – Львівському національному університеті ім. І. Франка, Національній академії сухопутних військ ім. П. Сагайдачного. Від початку створення спецради Національного університету «Острозька академія» – її незмінний голова. Десятки разів виступав експертом та офіційним опонентом на захисті кандидатських і докторських дисертацій.

У робочому розкладі багато часу відводиться редакційним обов'язкам: В. Трофимович – заступник головного редактора «Наукових записок Національного університету «Острозька академія» (Серія «Історичні науки»», член редакційних колегій кількох інших періодичних видань. Як вимогливий, але об'єктивний експерт виступав науковим редактором і рецензентом понад тридцять монографічних, археографічних та систематичних видань.

У різні роки неодноразово виконував обов'язки голови Державної екзаменаційної комісії України на факультеті міжнародних відносин Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету, історичному факультеті Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки, Історико-філологічному факультеті Міжнародного економіко-гуманітарного уні-

верситету ім. С. Дем'янчука.

Завжди контактний і креативний, Володимир Васильович користується в широкому колі колег в Україні та за кордоном заслуженою повагою. З його ініціативи долучалися до співпраці з академією відомі науковці: доктори історичних наук, професори В. Баран, С. Гаврилюк, Л. Зашкільняк, С. Маркарчук, М. Литвин, М. Кріль, К. Кондратюк, О. Лисенко, Я. Малик, І. Патер, О. Сухий, Ю. Шаповал, кандидати історичних наук, доценти Ю. Киричук, А. Жив'юк, Б. Крачковський, які читали різні навчальні курси та спецкурси, рецензували студентські й магістерські кваліфікаційні роботи, консультували здобувачів, керували підготовкою кандидатських дисертацій, очолювали державні екзаменаційні комісії, були задіяні як члени авторських колективів монографій, посібників та інших видань.

Кафедра історії виступила організатором низки всеукраїнських та міжнародних наукових конференцій, зокрема «Український національно-визвольний рух: історія та сучасність» (2009 р.), «Волинь повстанська» (2012 р.), «Українсько-польські відносини в контексті суспільно-політичних і етнокультурних процесів у Центрально-Східній Європі (XX – поч. XXI століття)» (2016 р.), Всеукраїнського науково-практичного семінару «Українсько-польські відносини: важкий тягар минулого і сучасні виклики (до 70-річчя акції „Вісла“)» (2017 р.) та інших.

Високу ерудицію та широке дослідницьке поле професора В. Трофимовича засвідчує його участь у наукових форумах, на яких дискутувалися різні сторінки нашого минулого, історії української військової справи, проблеми двох світових війн, питання міжнародного життя та безпеки (наприклад, міжнародні наукові конференції «Геноцид України у XX столітті. Україна під окупаційними режимами: історичні реалії та постколоніальний синдром (2014 р.), «Людина і техніка у визначних битвах світових воєн XX століття» до 70-річчя завершення Другої світової війни (2015, 2017 рр.), «Перша світова війна у військово-історичному вимірі (до 100-річчя подій) (2014 р.), «Актуальні проблеми історії Другої світової війни (до 75-річчя початку Другої світової війни та 70-річчя визволення України від німецько-фашистських загарбників)» (2014 р.), «Виклики політики безпеки: історія та сучасність» (2016 р.), «Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики» (2016 р.) та інших.

Продовжуючи системне опрацювання проблематики національно-визвольного руху, українсько-польських відносин, Володимир Васильович оприлюднює результати багаторічних дослідницьких зусиль на міжнародних наукових конференціях: «Степан Бандера в українському національному русі XX століття» (2008 р.), «Українська повстанська армія – феномен вітчизняної і світової історії XX ст.» (2012 р.), «Волинська трагедія: через історію до порозуміння» (2013 р.), «Український визвольний рух 20-50-х років XX ст.: ідея державності та її реалізація», «Передумови, причини та перебіг українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни» (2017 р.), «Холмщина під час Другої світової війни» (2014 р.).

Професор В. Трофимович належить до найбільш об'єктивних дослідників українсько-польських відносин у першій половині XX ст. Його виважені методологічні підходи до інтерпретації цього комплексу питань базуються на широкій джерельній базі й безсторонніх оцінках найбільш складних і суперечливих явищ. Свідченням цього, зокрема, є підготовлена ним і Л. Трофимович у 2014 р. монографія «Небезпечне суперництво... Українське питання в зовнішній політиці Польщі та Радянського Союзу. 1938-1939 рр.». У ній на основі численних неопублікованих матеріалів, уперше запроваджених до наукового обігу, виявлених в Архіві нових актів у Варшаві, Центральному військовому архіві в Рембертові, Архіві Ст. Кота, який розміщений в Архіві закладу історії селянського руху, а також опублікованих документів і матеріалів, періодичних видань, щоденникових записів і спогадів учасників досліджуваних подій на нових методологічних засадах комплексно досліджено місце і роль українського питання у зовнішньополітичних концепціях офіційних Варшави та Москви.

На запрошення організаторів Міжнародної наукової конференції, присвяченої подіям на холмсько-підляських землях в період Другої світової війни, він 4 жовтня 2014 року виступив у Інституті св. Володимира в Торонто (Канада). Цей захід відбувся з ініціативи Українсько-канадського дослідно-документаційного центру в Торонто, Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Канаді та Об'єднання українців Закерзоння. У доповіді під заголовком «Холмські події та їх трагічне відлуння на Волині й Галичині» В. Трофимович розкрив відмінності у підходах представників української та польської історіографії до вивчення стосунків між двома сусідніми народами. В інформації про цю конференцію в українському часописі Підляшшя «Над Бугом і Нарвою» (№1, 2015 р., с.18) наголошувалося, що доповідач вказав: «Різниця у вихідному пункті для дослідів творить різні перспективи

бачення цілісного образу поведінки поляків і українців стосовно себе під німецькою окупацією. Для переважної більшості українських вчених польсько-український конфлікт розглядається від початку Другої світової війни, а навіть від акції нищення православних церков у 1938 році, натомість майже всі польські дослідники схильні бачити початок конфлікту в 1943 році й на Волині, нехтуючи, зокрема, великою хвилею вбивств і терору на Холмщині та Підляшші, яку розв'язало на цій території польське підпілля у 1942 і першій половині 1943 року, тобто ще до початку масових взаємних вбивств на Волині.

Історично вмотивований на цій території конфлікт між українцями і поляками підсилювала дволика політика німців, які підігравали раз полякам, раз українцям, та діяльність советських і польських відділів лівого спрямування, яких в українській звітності прийнято називати «польсько-більшевицькі банди». Доповідач вказав при тому, що дуже подібний конгломерат затягнутих у нерозривний вузол суперечностей існував також на Волині, тому невинуватим є вказувати на одну тільки причину конфлікту, одну територію або один тільки рік. А тим більше робити винною тільки одну сторону цієї війни».

Ще однією важливою складовою концепції визнаного фахівця в цьому тематичному сегменті є виразно прописана лінія порозуміння між представниками польських і українських військово-політичних інституцій у ті буремні часи, яку мають перебрати на себе нинішні політики. Чітка й конструктивна позиція вченого слугує прикладом відповідального ставлення до проблем, що мають міждержавне значення.

Незважаючи на щільний робочий графік, В. Трофимович знаходить час для кожного, хто потребує поради чи професійної підтримки. Доброзичливий, але вимогливий, перш за все до себе, він сформував сприятливу, творчу атмосферу на кафедрі, умови для зростання здібної молоді та їхньої самореалізації.

Чесність, порядність, дисциплінованість, високий науковий авторитет принесли Володимирі Васильовичу заслужену повагу колег і керівництва університету. Його невтомна праця гідно пошанована державою. За високий професіоналізм, особистий внесок у підготовку високваліфікованих спеціалістів, плідну науково-педагогічну діяльність В. Трофимовичу Указом Президента України у 2008 р. було присвоєне звання «Заслужений працівник освіти України».

Зразковий сім'янин, закоханий у життя, енергійний і усміхнений, Володимир Васильович переживає, як кажуть, другу молодість.

Здоров'я Вам і творчої наснаги, вдячних учнів і вірних друзів!
Хай Бог допомагає у всіх Ваших справах!

Доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
лауреат Державної премії України,
завідувач відділу Інституту історії України
НАН України

Олександр Лисенко